

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертаційну роботу
Глуховської Марини Сергіївни
«Асоціативно-порівняльна мотивація
українських словотвірних інновацій у сфері іменника»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова
(Харків, 2019. – 207 с. комп'ютерного друку)

Бурхливий соціальний розвиток та динамічна технократизація повсякденного життя останніх десятиріч постійно збільшують словниковий склад української мови. Період кінця ХХ століття – початку ХХІ століття характеризується не тільки значною активізацією дериваційних процесів, а й інтенсивністю інноваційних змін, що відображають потреби суспільства. Саме сьогодні відбувається становлення дериваційної інноватики як особливої лінгвістичної галузі. Неабиякий інтерес мовознавців викликають словотвірні, семантичні, стилістичні особливості нових мовних одиниць. Низка питань, пов'язаних з теорією словотвірної номінації, категорійним словотвором, динамікою і перспективами словотвірних процесів, належить до актуальних завдань сучасної лінгвістики.

Як відомо, іменник у системі частин мови посідає центральне місце. Об'єктом своєї праці М. С. Глуховська обрала іменникові деривати-інновації, що з'явилися в українській мові від кінця ХХ століття. Дисертантка наголошує, що дослідження цих мовних одиниць дає змогу простежити їхні взаємодійні процеси з уже наявними (традиційними) елементами різних рівнів, визначати типове й унікальне в розвитку мови, краще зрозуміти картину світу українського суспільства й окремого його представника, прогнозувати наслідки нового в подальшому розвитку мови, створити об'єктивнішу й повнішу лінгвістичну теорію. Проте в українській дериватології бракує системних і комплексних праць у цьому напрямку. Саме таке дослідження порівняльно-асоціативного різновиду словотвірної мотивації дериватів, що з'явилися в українській мові від 90-их років ХХ століття, є одним зі шляхів та способів реалізації зазначених можливостей,

що стверджує **актуальність** пропонованої до захисту роботи.

Не викликає сумнівів наукова значущість **мети**, яку ставить перед собою дисертантка, оскільки виявлення першопричин вибору мотиваційних ознак дериватів іменникових словотвірних категорій, засобів, способів і механізмів їхнього втілення сприятиме не тільки подальшому розвитку теорії словотвірної номінації, розширенню й поповненню знань про особливості словотвірної мотивації, а й утвердженню теорії лінгвістичної інноватики й номінації загалом. Ураховуючи різноманітність підходів, суперечливість і неоднозначність поглядів на аналізоване явище, наявних у мовознавстві, можемо стверджувати, що розв'язання поставленої в роботі мети – складна проблема, з якою дисертантка в цілому успішно впоралася.

Глуховська М. С. поставила низку **завдань** теоретичного та практичного спрямування, що демонструє прагнення комплексно й багатоаспектно описати обраний об'єкт дослідження.

Значущість репрезентованої роботи полягає в зорієнтованості **теоретичних даних** на подальше опрацювання з практичним застосуванням у різних галузях, зокрема і в суто прикладній, що дозволить заповнити прогалини в подальшому вивченні словотвірних явищ в українській мові, зокрема загальнотеоретичних проблем лінгвістики, теорії словотвірної номінації, теорії лінгвістичної інноватики та інших аспектів інноваційного словотворення.

Дисертаційна праця має також і **практичне** значення: цікаві приклади та способи їх опрацювання можна використати під час укладання й проведення навчальних курсів зі словотвору й лексикології, спецкурсів з інноватики й теорії словотвору, в удосконаленні практики укладання словотвірних словників, у порівняльних дослідженнях різних мов. Матеріали цієї розвідки знайдуть зацікавленого читача серед вітчизняних та зарубіжних лінгвістів.

Відповідно до завдань структуровано виклад матеріалу: дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, трьох додатків та списку джерел фактичного матеріалу (181 позиція).

Достовірність висновків та аргументованість узагальнень і спостережень

забезпечуються, по-перше, належно обґрунтованою теоретичною базою дослідження; по-друге, застосуванням лінгвістичних методів аналізу, відповідних поставленим завданням та специфіці досліджуваного матеріалу; по-третє, залученням значного обсягу фактичного матеріалу (1700 одиниць), дібраного, систематизованого та проаналізованого дисертанткою, достатнього для відносно широких узагальнень у межах означеної теми.

У роботі застосовано комплекс сучасних методів для вивчення мовних явищ (описовий, зіставно-порівняльний, метод компонентного аналізу, диференційний, метод кількісних підрахунків та методи лінгвістичного моделювання), що дало змогу дисертантці провести глибоке дослідження визначеної проблеми й дійти вірогідних висновків.

Слід відзначити чітку структуру рецензованої дисертації, уміння автора оперувати теоретичним матеріалом, продуману систематизацію термінологічного апарату, розташування матеріалу за концентричним принципом – за принципом наростання складності аналізованих поглядів. Чітким є дотримання логічного зв'язку між складовими частинами дисертації. Логіка виділення розділів від високопродуктивних до малопродуктивних іменникових словотвірних категорій з дериватами асоціативно-порівняльної мотивації загалом прозора, зрозуміла, підпорядкована розкриттю поставленої мети.

У **вступі** (с. 5–11) чітко обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, указано на предмет і об'єкт, вказано на джерела фактичного матеріалу, зокрема, словники інновацій; словники-додатки до монографічних чи дисертаційних праць українських мовознавців або використовуваний у наукових роботах дослідників неологізмів мовний матеріал як унаочнення інноваційних процесів, а також авторська картотека, укладена на основі суцільної вибірки з різних джерел. У вступі також окреслено методологічну базу й конкретно визначено методи дослідження, сформульовано наукову новизну, теоретичну й практичну значущість досягнутих результатів, наведено дані про апробування основних результатів проведеного дослідження.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження мотивації інноваційних дериватів» (с. 12–59), що охоплює чотири підрозділи, схарактеризовано історію, сучасний стан і перспективи інноваційних досліджень, зокрема виділено декілька періодів в історії неологічних розвідок (с. 13–15). Особливу увагу сфокусовано на сучасному періоді досліджень, формуванні нової галузі лінгвістики – неології та різновиду лексикографії – неографії. У другому підрозділі (с. 23–33) дисертанткою здійснено огляд умов і причин появи нових мовних одиниць та визначено межі їхньої новизни, використавши критерій початкового часу (с. 32). Узагальнивши погляди дериватологів на типи номінації, Марина Сергіївна виділяє ознаки, способи та типи словотвірної номінації (с. 35–36). Спірним питанням визначення суті мотивації, її різновидів та способів утілення (с. 37–55) дисертантка присвячує останню частину першого розділу, обґрунтовуючи доцільність використання терміна «асоціативно-порівняльна мотивація» (с. 55).

Спираючись на теоретичні положення, висловлені в класичних працях дослідників, що стоять біля витоків вивчення словотвірної номінації, умов і причин появи інновацій, принципів мовної мотивації та класифікацій типів асоціацій – А. Мартіне, О. Потебні, І. Улуханова, а також широко залучаючи здобутки сучасних українських дериватологів – В. Грещука, В. Гака, К. Городенської, А. Загнітка, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, Н. Клименко, Ж. Колоїз, С. Лук'яненка, Д. Мазурик, А. Нелюби, Л. Ставицької, О. Стишова, В. Телії, І. Торопцева та інших лінгвістів, авторка подає свою дефініцію інновації, окреслює чинники, що впливають на сучасний стан появи нових засобів у мові, додаючи власну причину появи інновативних одиниць – розвиток технічних засобів спілкування, зокрема виникнення соціальних Інтернет-мереж (с. 37). Підтримуючи наукові погляди Глуховської М.С. загалом, уважаємо, що частину теоретичних відомостей, зокрема детальний опис різновидів та типів мотивації, можна було б дещо скоротити.

Описані в першому розділі теоретичні питання дослідження словотвірної інноваційної теорії знайшли відповідне практичне висвітлення в **другому** та

третьому розділах дисертації, де ретельно проаналізовано високо- та малопродуктивні іменникові категорії з дериватами асоціативно-порівняльної мотивації.

У другому розділі «**Високопродуктивні іменникові словотвірні категорії з дериватами асоціативно-порівняльної мотивації**», який містить 2 підрозділи, схарактеризовано мотивації категорій збірності-сукупності, яка репрезентована найбільшою кількістю дериватів, і категорії локативності (с. 60–117).

Проаналізувавши різні позиції щодо належності тих чи тих дериватів до зазначеної категорії, а також визначивши критерії категорії збірності-сукупності, Марина Сергіївна викладає свій власний погляд, на якому ґрунтується дослідження відповідних мовних одиниць. Дисертантка детально аналізує мотиваційні особливості дериватів збірності-сукупності за критерієм належності словотвірних баз до власних із переважанням назв осіб (прізвища, імена, прізвиська) (с. 62–67).

У підрозділі 2.2. (с. 89–116) здійснений ретельний аналіз специфічних ознак словотвірних локативів з асоціативно-порівняльною мотивацією. серед інновацій досліджуваної групи переважають десубстантиви просторової локації (с. 90), назви країн (с. 91), причому особливістю мотиваційних основ цих субстантивів є належність до власних назв осіб (с. 91–93), основи загальних назв із різним значенням (с. 93–95) та група дериватів, яка має подібність мотиваційних основ до обох попередніх груп одночасно (с. 95). Проаналізований матеріал дає змогу М. Глуховській зробити висновок, що на відміну від творення дериватів збірності-сукупності, у похідних локативах відображено тільки якусь одну видільну ознаку названу твірною базою, саме ця ознака стає семантичною основою деривата – звідси і стилістична видільність самих дериватів (с. 116–117).

Ретельний опис кожної групи завершує чітка репрезентація її ознак, наведено достатню кількість прикладів для ілюстрації дериватів.

Відповідно в третьому розділі «**Асоціативно-порівняльна мотивація дериватів малопродуктивних іменникових категорій**» (с. 118 – 169), який складається з трьох підрозділів, розглянуто особливості категорії зі значенням

опредметненої дії, інструменталія, особи й предметної ознаки.

Проведений аналіз дає змогу виявити мотиваційні й структурні особливості відонімних (с. 119–124), відапелятивих суфіксальних дериватів (с. 119–124), особливості основоскладання у творенні дериватів предметної дії (с. 130–134). Цікавими виявилися спостереження над дериватами словотвірної категорії інструментальності, особливостями їх мотивації, способами і засобами їх творення (с. 134–152) та словотвірної категорії особи як репрезентанта інноваційних дериватів із асоціативно-порівняльною мотивацією, а також способами творення відповідних дериватів, зокрема особливостями суфіксального творення, контамінування назв осіб-поєднувачів ознак і основоскладання як переважального способу творення назв осіб-виконувачів дії (с. 152–164).

Нашу увагу привернув приклад, наведений для ілюстрації найпродуктивнішого суфікса *-ик/-ник/-лик*. Зокрема Марина Сергіївна наголошує, що цей суфікс приєднується не тільки до дієслівних основ, а й до основ інших частин мови та має більшу кількість різновидів: *нагадати* → *нагадайлик*, *темний* → *темник*, *дата* → *датівник*. За відсутності контексту не зовсім зрозуміло, чому похідним до слова *темник* є прикметник *темний*, а не іменник *тема* (с. 145). Зокрема, Великий тлумачний словник сучасної української мови (Київ-Ірпінь, 2001) подає таке визначення: «Темник, розм. – список або збірник тем для рефератів, досліджень і т. ін.». Темники ще донедавна зобов'язували журналістів дотримуватися затвердженої на горі схеми опису політичних подій, розставляти акценти, потрібні владі.

Важливими є висновки дисертантки щодо характеристики виокремлених у роботі малопродуктивних словотвірних категорій із асоціативно-порівняльною мотивацією, до яких належать категорії предметної дії, предметної ознаки, інструменталія і особи. Проаналізувавши усі 4 малопродуктивні іменникові категорії, М. С. Глуховська робить цікаві статистичні підрахунки і доходить висновку, що найчисельнішою серед них є категорія предметної дії, менш продуктивними можна вважати категорію особи та інструменталія, категорію предметної ознаки треба віднести до найменш чисельних (с. 172).

Варто зауважити, що доцільним було б схематичне оформлення отриманих результатів, це стало б доречною візуальною ілюстрацією проаналізованих категорій.

Приємно вражає те, що М. С. Глуховська подає висновки не тільки до кожного розділу, а й до більшості підрозділів, які сприяють логічному виструнченню результатів дослідження.

Текст дисертації завершують розлогі **висновки** до усієї роботи, які відображають окреслене дисертанткою коло завдань і, як матеріал розділів, свідчать про достатній ступінь опрацювання проблеми. Добре те, що в них не тільки репрезентовано узагальнення напрацьованого, а й накреслено подальші пошуки в царині інноватики, зокрема дослідження асоціативно-порівняльної мотивації словотвірних категорій інших частин мови. Справді, більш докладного вивчення потребують явища і процеси в парадигмі «контекст і словотворення».

Констатуючи належний рівень комплексного аналізу іменникових дериватів-інновацій, що з'явилися в українській мові від кінця ХХ століття, вважаємо доцільним висловити деякі міркування та зауваження:

1. Нам видається сумнівним твердження дисертантки про те, що у дериватах *Дон|бас + Зім|бавве* → *Донбавве, супер|мен + магістра|тура* → *супертура* (с. 105) відбувається контамінація, тобто накладання кінцевої частини основи одного слова на початок основи іншого, як у прикладі *Інтер|нет + нет|рі* → *інтернетрі*, (контамінація беззаперечна). Скоріше за все йдеться про усічення другої та першої частин основи похідних слів.

2. На с. 72, аналізуючи приклад «*Дизель* → *дизельгейт*», дисертантка відстоює позицію, що *-гейт* є суфіксом, зокрема вона зазначає: «Фактично твірна основа під час словотворення позначала набір ознак, а приєднаний до неї суфікс оформив такі ознаки як деяку збірність-сукупність». А вже на с. 80, говорячи про історію появи цього дериватора, відносить його до так званих «суфіксальних елементів». Нам видається, що цю морфему варто розглядати як суфіксоїд (афіксоїд). Отже, використаний термін потребує уточнення.

3. Важко не погодитися з тим, що, як зазначає Марина Сергіївна, «не

останню роль у розуміння семантики новоутвореного деривата відіграє **контекст** творення деривата: часто саме в контексті творення й використання деривата автор у різний спосіб називає набір ознак, дій, властивостей, притаманних особі», тому досить часто під час аналізу дериватів його бракує (с. 62, 63, 65, 71, 73 та ін.).

4. Невиправданим, як видається, є й відсутність апострофа у дериватах, утворених від власних імен осіб і відомої в історії нацистської Німеччини підлітково-юнацької організації *гітлер'югенд* – *горбачов'югенд* (с. 86), *тулуб'югенд*, *віктор'югенд* (с. 87) Згідно з правописом (§ 6 п.3, § 92) у складних словах такого типу необхідно ставити апостроф.

5. Дисертація написана гарним науковим стилем, грамотно, проте фіксуємо поодинокі стилістичні огріхи, зокрема: а) повтори однокореневих слів слова «*період, періоди*» (с. 14): «*охопили*» (с. 16), «*соціальний*» (с. 16), «*цього – цим*» (с. 80–81), «*досліджуваний*» (с. 84) і т. п.; б) трапляються невідредаговані речення типу «Безумовно, зазначене цілком стосується й *української* мови: про *українськомовну* словотворчість тих часів не можна нічого сказати, оскільки немає відповідних словників» (с. 15); «Інше визначення дефініції поняття мотивація має аж три позиції – є багатозначним» (с. 40); «Судячи з текстових прикладів, називані явища стосуються одних і тих же «творців» – колишніх правителів України-донецьких» (с. 87).

6. У дисертаційній роботі наявні також технічні огріхи, як-от: 1) не закриті дужки (с. 15); 2) відсутні пробіли (*такоїж* с. 97, *показниками,однак* (с. 103)); 3) інші друкарські помилки («*збірне до схема2*» (с. 84, цифра 2 замість лапок, *спієріада* (с. 87, замість *спікеріада*)); 4) відсутні дефіси під час запису суфіксів (*-изм* (с. 81), *-н(я)* (с. 82), *-іад(а)* (с. 82)), *-ада* (с. 87) тощо; 5) використання лапок замість тире: Сахер «міністр внутрішніх справ Чехословаччини»; Шрьодер «канцлер ФРН»; Саркозі «президент Франції» (с. 62, мало бути *Сахер – міністр внутрішніх справ Чехословаччини; Шрьодер – канцлер ФРН; Саркозі – президент Франції*); 6) відсутність тире або стрілки між твірним і похідним словом (*сюрприз сюрпризець* с. 101) тощо.

7. Дисертантка досить часто використовує елементи списку, що йдуть

після двокрапки. Однак, робить це по-різному і не завжди коректно. Краще розташовувати кожен його елемент з нового рядка, використовуючи абзацний відступ, замінивши його на букву, цифру або тире. Отже, у роботі зафіксовано такі технічні помилки у нумерованих або маркованих списках: 1) маркування списків виділяється за допомогою тире, а не дефісів (анотація англійською мовою); 2) повна відсутність будь-якого маркера (с. 68–69, 70–72); 3) відсутність абзацних відступів при формуванні маркованих чи нумерованих списків (с. 6, 8, 9, 18–20, 24–28, 34–35, 77 тощо).

Загалом же текст дисертації дає підставу стверджувати, що в українському мовознавстві вперше на широкому фактичному матеріалі здійснено всебічний аналіз особливостей асоціативно-порівняльної мотивації інноваційних іменникових дериватів, причин і умови вибору мотиваторів, способів і засобів її втілення.

Міркування, побажання та зроблені у відгуку зауваження мають характер рекомендацій і не зменшують наукової ваги цього дослідження. Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну високу оцінку дисертації Глуховської М.С. Без сумніву, вона є завершеною кваліфікованою науковою працею, що побудована на ретельній і великій за обсягом роботі автора, в якій отримані нові обґрунтовані наукові результати. Основні результати дисертації викладено у 10 наукових працях, серед яких 7 статей у фахових вітчизняних наукових виданнях, 1 – у зарубіжному галузевому журналі (Австрія) та 2 тез доповідей на наукових конференціях в Україні та за кордоном. Зміст автореферату вірно відбиває основні положення дисертації, яка відповідає спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Оцінюючи дисертацію в цілому, можна зробити висновок, що за своїм обсягом і якісним оформленням, актуальністю тематики, обґрунтованістю і достовірністю висновків, новизною одержаних результатів та їхнім науковим і практичним значенням, дисертація Глуховської М.С. «Асоціативно-порівняльна мотивація українських словотвірних інновацій у сфері іменника» безумовно задовольняє вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій

«Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», які висуваються до кандидатських дисертацій, а її авторка – Глуховська Марина Сергіївна, – без сумніву, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавств,
культури та документознавства
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка

О.І. Мізіна

Проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи

Б.О. Коробко